

Др Милан Мицић*

*Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама
Нови Сад*

СЕЋАЊЕ НА РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ДОГАЂАЈЕ У РУСИЈИ СРПСКОГ ДОБРОВОЉЦА ИЗ БОСНЕ (март – мај 1917. године)

1.

Године 1914. аустроугарски Срби мобилисани су у аустроугарску војску. Током ратних операција 1914-1918. године њихове јединице нашле су се на руском фронту, у Галицији, где су масе аустроугарских војника биле заробљене, нарочито у току ратних операција 1914-1916. године. Срби у аустроугарским униформама били су тзв. *лаки заробљеници* јер су се без велике борбе предавали Русима. Као аустроугарски заробљеници прошли су транзитни логор Дарнице, код Кијева, и онда били распоређени у логоре од Кијева до Ташкента у Средњој Азији и од Одесе до Западног Сибира где су обављали пољопривредне послове на спахијским имањима, у сеоским домаћинствима, радили на пругама, у рудницима, на сечи шуме итд. У условима неадекватног пријема масе аустроугарских заробљеника међу њима владале су болести, епидемије, хронична полуглад, а ратне заробљенике посебно су погађале сурове руске зиме.

Међу Србима аустроугарским ратним заробљеницима у Русији већ у јесен 1914. године настао је спонтани покрет пријављивања у српску војску. Током лета 1915. године дошла је у Русију петочлана српска војна мисија која је имала задатак да врши пропаганду у корист пријављивања ратних заробљеника аустроугарских држављана у српску војску. Тако је током лета и ране јесени 1915. године 3.500 добровољаца из Одесе Црним морем и Дунавом дошло у Србију, али је тај пут био пресечен бугарским уласком у рат октобра 1915. године. После ратног пораза и окупације Србије 1915. године српска мисија у Одеси наставила је прикупљање добровољаца мимо знања српске владе, а јануара 1916. године руски цар Николај Други, руска влада и војска одобрили су на молбу српске владе

* Контакт: milan.micic@vojvodina.gov.rs

финансијску и логистичку помоћ за формирање једне српске јединице у Русији састављене од аустроугарских ратних заробљеника. После окупације Србије 1915. године, када није било могућности попуне српске војске, добровољачко питање постало је прворазредно војно и политичко питање за српску владу, а аустроугарски држављани Срби чинили су последњу и једину попуна српске војске у периоду 1916-1918. године.

Прва српска добровољачка дивизија формирана је 29. априла 1916. године у Одеси. Командант дивизије био је пуковник Стеван Хаџић, а виши командни кадар чинили су српски официри који су дошли са Крфа. Нижи официрски кадар чинили су официри-добровољци, резервни официри аустроугарске војске ратни заробљеници, у цивилству интелектуалци Срби, Хрвати, Словенци и Чеси, док војничку масу Срби аустроугарски држављани-ратни заробљеници у Русији. Дивизија је формирана по руском војничком устројству од четири пука снаге од око 16.000 људи. Српска и аустроугарска војна обука међусобно су се разликовале, добровољци су прошли различити степен обуке јер су у различито време долазили у јединице; били су различите старосне доби, ратног искуства и здравственог стања. Били су слабо снабдевени оружјем и ратним материјалом од стране руске владе и војске, а у прве ратне окршаје ушли су без шаржера за пушке тако да су заплењене и лоше аустроугарске пушке типа *манлихер* користили као једнометке.

Прва српска добровољачка дивизија ангажована је на добруцанском фронту као део румунско-руских снага у борби против бугарско-турско-немачких трупа у лето-јесен 1916. године у 34 ратна дана у којима је имала 53% губитака и била одликована са око 3.300 српских, руских и румунских одликовања. Упркос победама у бојевима са елитним бугарским и турским трупама, услед слабости руско-румунских снага, Прва српска добровољачка дивизија била је принуђена на непрекидно повлачење што је утицало на морал војника.

Због одличног држања српских добровољаца у бојевима у Добруци 1916. године руске војне власти, српска влада и Југословенски одбор одлучили су да формирају Другу српску добровољачку дивизију, односно Српски добровољачки корпус. Пошто није био довољан број добровољаца за српску војску из редова аустроугарских ратних заробљеника Јужних Словена, руске војне власти извршиле су присилну мобилизацију 20.000 Хрвата, Срба и Словенаца ратних заробљеника. Значајно присуство Хрвата и Словенаца у Другој српској добровољачкој дивизији требало је пред савезничким владама и њиховим јавним мњењем да докаже присуство југословенске идеје у јужнословенским масама Аустроугарске. Међутим, у јесен 1916. године у логорима око Одесе дошло је до побуне присилно мобилисаних ратних заробљеника Хрвата којом су они иска-

живали своју лојалност Хабсбуршкој монархији и одбијали да се боре под заставом Србије што је урушило добровољачки покрет у Русији, увело га у кризу дугог трајања и показало крхкост југословенске идеје и присутно изражено аустрофилство у хрватским масама.

После повлачења Прве српске добровољачке дивизије, после бојева на Добруци, у децембру 1916. године на опоравак у логоре у Вознесенску и Березовки, у околини Одесе, Фебруарском револуцијом 1917. године српски добровољачки покрет у Русији ушао је у нову кризу. Бољшевици су посматрали српске добровољце као царистичку творевину која се може употребити против револуције и својом пропагандом и привлачним паролама о праведном миру, предаји фабрика радницима и земље сељацима урушавали су добровољачке формације. Под утицајем кризе у руској војсци и промена које су се дешавале у њој и у српским добровољачким јединицама које од марта 1917. године носе јужнословенско име (Добровољачки корпус Срба, Хрвата и Словенаца) формирали су се совјети који су нарушавали принцип субординације у њима. Маја 1917. године организовало се изјашњавање о останку или изласку војника из српских добровољачких јединица и тада је из њих изашло око 13.000 војника Срба, Хрвата и Словенаца који су потом учествовали у руском грађанском рату у разним војним формацијама или су се разишли широм Русије.

Око 12.500 добровољаца који су остали у српској војсци после одбијања да учествују поново у борбама на добруцанском фронту у периоду јесен 1917. – пролеће 1918. године евакуисали су се ка Солунском фронту. Једна линија евакуације ишла је од Одесе, преко Харкова, Москве, Јарослава, Архенгелска, норвешких вода, до британских и француских лука и преко Италије до Солуна, док се Трећи и Четврти пук Прве српске добровољачке дивизије евакуисао од Јарослава Трансибирском железницом, преко корејске луке Дајрен, Хонг-Конга, Сингапура, Цејлона, Индијским океаном, преко Суецког канала до Солунског фронта. Од добровољаца из Русије 1918. године формирао се Први у Други југословенски пук Југословенске дивизије који је учествовао у пробоју Солунског фронта септембра 1918. године и ослобођењу Црне Горе новембра 1918. године.¹

¹ О српском добровољачком покрету у Русији видети у: М. Мицић, *Незайамљена бишка*, Ново Милошево, 2016; М. Мицић, *Српски добровољци 1914-1918. – животи, сећања, књ.1. Русија*, Ново Милошево, 2016; М. Мицић, *Српско добровољачко ишшање 1914-1918*, Београд, 2014; Ј. Вишњаков, „Српско-хрватски односи у српском добровољачком корпусу” у: *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, Београд, 1915; Д. Денда, „Прва српска добровољачка дивизија у борбама у Добруци” у: *Прваша светшовна војна и сбишшијаша на добруджанскиј фронтш*, Тутракан, 2011; М. Милин, „Српски добровољци на ратишту у Добруци 1916” у: *Добровољци у ослободилачким рашовима Срба и Црногораца*, Београд, 1996; П. Опачић, „О борбама Прве српске добровољачке дивизије у Добруци”, *Добровољачки гласник бр. 7*, Београд, 1996; Б. Храбак, „Делатност чланова удружења Уједињење или смрт 1915-1918 у Русији”

2.

У периоду 1958-1960 године Илија Шуњка, из Врбице, код Ливна, српски добровољац из Русије колонизован од 1927. године у колонистичком, добровољачком насељу Сириг, код Темерина, написао је своја сећања на своје учешће у Првом светском рату 1914-1918. године у осам свесака, од којих нису сачувана прва и осма свеска, тако да су у преосталих шест свезака сачувана његова сећања на период од његове предаје као аустроугарског војника руским трупама јула 1915. године до периода после пробоја Солунског фронта у другој половини септембра 1918. године. Претходно, Илија Шуњка између два светска рата написао је своја сећања на своје учешће у Великом рату али их је спалио априла 1941. године приликом уласка мађарских окупационих трупа у Бачку, када су оне код Сирига извршиле прво масовно убијање српског становништва у Другом светском рату усмртивши 13. априла 1941. године 111 становника Сирига.²

Илија Шуњка рођен је у Врбици, код Ливна, 1887. године.³ У Првом светском рату као аустроугарски војник после предаје руским јединицама јула 1915. године и боравка у заробљеништву постао је добровољац српске војске у Трећем пуку Прве српске добровољачке дивизије, учествовао у борбама на Добруци 1916. године где је био рањен и преко Сибира, Хонг-Конга, Цејлона, Индијског океана дошао на Солунски фронт.⁴ По завршетку Првог светског рата са групом добровољаца из околине Ливна примио је земљиште 14. априла 1921. године у Бачкој, на Бођанској пустари, код села Бођана, на велепоседу Вајска Марије Сечењи у оквиру процеса аграрне реформе и колонизације.⁵ Предводио је групу породица српских ратних ветерана-добровољаца из околине Ливна (36 породица) које су се привремено населиле у зградама Бођанске пустаре у пролеће 1922. године и био председник аграрне заједнице која је колонистима обезбеђивала кредите за градњу кућа, пољопривредна радила, семе, људску и сточну храну⁶. После два велика изливања Дунава, 1924. и 1926. године, добровољци са мајура Бођани, Алпар и Марија на велепосе-

у: *Историја 20. века, Зборник радова 6-7*, Београд, 1965; Б. Храбак, „Југословени у интервенционистичким трупама у Северној Русији 1918-1919”, *Историјски гласник бр.2*, Београд, 1965.

² О поменутом догађају више видети у: *Злочин у Сиригу 13. априла 1941. године – те-неза, симбол, последице*, Зборник радова с анучног купа одржаног у Сиригу 5. новембра 2016. године, Сириг, 2017. Том приликом тешко је рањена жена И. Шуњке Анђа Шуњка рођ. Вујичић. Ђ. Вујановић и Б. Вујановић, *Сириг*, Сириг, 1997, 184.

³ Ђ. Вујановић, Б. Вујановић, н.д., 168.

⁴ *Сећања Илије Шуњке*, св.2-св.7.

⁵ Д. Денда, М. Мицић, *Сириг – корени, насљанак*, Сириг, 2017, 82.

⁶ Архив Војводине, ф.115, *Савез аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем (1923-1948)*, к. 90.

ду М. Сечењи Вајска преселили су се 1927. године у колонију Сириг, код Темерина, насталу на добру Народно-црквених фондова српске православне цркве.⁷ Као и други становници српских колонија у Бачкој Илија Шуњка 1941. године био је протеран из своје куће у Сиригу од стране мађарских окупационих власти. Преминуо је 1975. године у Сиригу.⁸

У свесци бр. 5 његових сећања на *Велики рат* (1914- 1918), 61-94. страна, налазе се сећања на период март-мај 1917. године којима је описао револуционарно врење у Русији после Фебруарске револуције и његов непосредан одраз на кретања и односе међу српским добровољачким формацијама стационираним у околини Одесе. Његов запис је вишеслојан и вишезначан. Он садржи у својој структури на 33 страна руком писаног текста своје *историјско време* и ауторово *лично, интимно време*, које такође улази у простор *историјској времена* као *лична, интимна историја* у којој се чине видљиви бурни, дубоки и сложени историјски процеси очитовани на јединки, тзв. *малом човеку*. Запис Илије Шуњке писан је са временске дистанце од више од четири деценије када је аутор имао између 71 и 73 године; запис је обновљено сећање, с обзиром на чињеницу да је прво записано сећање нестало у ратним дешавањима 1941. године. Аутор сам у тексту каже: „ни то нисам никад заборавио”, „то нећу заборавити да живим хиљаду година” или „која су то доба дана била то сам заборавио јер је било давно”, „само ми је остало у сјећању”, односно потврђује временску дистанцу између писања и догађаја који су се десили, али и указује и на чврстину сегмената сећања који су опстали у пољу личног памћења. У сећању на догађаје који су се одиграли између марта и маја месеца 1917. године И. Шуњка убацио је, као одломке, поред времена које је описао у својим сећањима још два времена: једно време које се догодило више деценија после описаних догађаја, сећање на урамљивање фотографије из Одесе између два рата и асоцијацију на судбину фотографије 1941. Године („како су Мацару ш њом поступили то не знам четресет прве”), али и запис о добровољцу-Хрвату Млађену (Младену?) и његовом сусрету са школским другом официром који се десио приликом евакуације добровољачких јединица 1918. године, значи у времену блиском описаном времену.

На самом почетку текста аутор текста датовао је дешавање у Одеси, када су он и његови другови сазнали о револуцији у Петровграду са 4. мартом по старом календару односно 17. мартом по новом календару 1917. године. Овакво датовање могуће да је последица временске дистанце записивања сећања од поменутог догађаја, јер на путу ка берберници тог дана три српска добровољца видела су „дерана како лети и виче:

⁷ Д. Денда, М. Мицић, н.д, 91-92.

⁸ Ђ. Вујановић, Б. Вујановић, н.д, 168.

збачен господар” носећи у руци телеграм. Да ли је И. Шуњка погрешно у датовању догађаја или се у Одеси сазнало за збацивање цара тек неколико дана после тог догађаја? С обзиром на важност и дубину потреса које је изазвала револуција у Петровграду и могућност да телеграфски дође информација о догађају највероватније је погрешно датовање у сећању аутора текста.

И. Шуњка у свом сећању описао је атмосферу која је владала у Одеси на весту о револуционарним догађајима у Петровграду („По грату се читају телеграми”, „у берберници чита се и прича, све мирно”), као и то како су српски добровољци у свом логору у Вознесенску пратили револуционарне догађаје у Русији („читамо новине, слушамо од Руса шта се догађа у Петровграду, дижу се разне заставе”). Прва реакција добровољаца по сведочењу И. Шуњке била је она о нестанку војничке дисциплине, непоздрављању официра, укидању смртне казне. Први знаци дубоких промена које су донела револуционарна збивања била су и она о једнакости и брисању хијерархијских разлика. („И на вагунима класе су укинуте, слободно сједај с генералом у прву класу.”) Брзи, радикални, нагли процеси и промене које је Фебруарска револуција донела 1917. године одигравали су се и у свести људи, српских добровољаца затечених револуцијом на југу руског царства. „Наш Николај није више цар” констатовао је И. Шуњка у свом запису, истичући колективно осећање које су имали српски добровољци у Русији према руском владару као персонификацији „мајке Русије”. Када су им већ после неколико недеља од почетка револуционарних збивања негде априла 1917. године донели лошу храну на имању на којем су радили српски добровољци храну су одбили, а аутор описао је дубину промене која се догодила у њима: „Кад смо то видели, и ако смо га више волели него сами себе онда није остало ни цар Никола, ни генерали, ни Керенски, ни његова социјалистичка влада”.

Највећи део текста, који говори о периоду март-мај 1917. године у Русији, И. Шуњка у својим сећањима посветио је раду групе од 27 српских добровољаца на једном имању код села Чрноковке, код Јелисаветграда. Док је у Русији трајало револуционарно вреће И. Шуњка описивао је своје доживљаје са овог имања: радове на имању, односе са људима које су тамо затекли, храну, услове живота и смештаја, виђење света војника који раде у туђем и непознатом свету. Ипак, у својим сећањима И. Шуњка доноси следећи сегмент којим је описао тешко стање сељака у Русији. Српски добровољци видели су храну којом се хране радници у пољу („чудимо се шта ће бједни радници јести а од сунца до сунца на на ногама. Неки наши говоре: сто пута је било боље што су Јевреји у Одеси од нас гонили за свиње.”) Уследила је и побуна српских добровољаца

на имању услед лоше хране, одбијање хране која је као резултат имала посебну, бољу храну за њих. („Ујутру када је свануло Жидов долази⁹ и моли да се не бунимо и да на бунимо раднике да ће за нас све бити боље.”)

Револуционарна збивања после догађаја у Петровграду у пролеће 1917. године потресла су Добровољачки корпус Срба, Хрвата и Словенаца. Добровољачке формације заљубале су се под идејама које је револуција донела, идеји социјалне правде, краја рата, а посебно доделе земље сељацима јер су добровољци у цивилству били махом сиромашни сељаци. Револуционарна пропаганда према добровољачким формацијама била је изузетно јака, разарала је добровољачки Корпус, под утицајем промена у руској армији и у Добровољачком корпусу формираали су се војнички совјети, а да би се зауставило растакање добровољачких јединица и под утицајем револуционарног врења донесена је одлука о слободном изјашњавању добровољаца пред војничким стројем да ли ће остати у српској војсци или отићи из ње. („А ко не жели, да иде, пространа је велика Русија, нико му ништа рећи не смије!”) По сећању И. Шуњке то изјашњавање за његову чету која је била на раду догодило се „у једном мјесту, близу Јелисаветграда”. Том приликом из јединице од 22 Хрвата који су дошли као допуна из Друге српске добровољачке дивизије 20 њих се изјаснило да изађу из српске војске што одсликавало српско-хрватске сукобе у добровољачком покрету у Русији, нарочито интензивне у јесен 1916. године. У овом делу сећања аутор текста посебну пажњу посветио је лику добровољца-Хрвата, каменорезца у цивилству, Млађена (Младена?) и лику официра, капетана, који је био Хрват по оцу из Госпића („Било му је жа што Хрвати неће у добровољце, у српску армију.”). Такође крајем маја 1917. године И. Шуњка био је сведок изјашњавања десетак војника из његове чете који су били на пољопривредним радовима („Некако објесили главе, чине се невјешти... Видимо излазе без пушака. Док неки рекоше: ено Лале нису ћеле примити пушке...”).

По повратку у Вознесенск („Вознесенско”) И. Шуњка сазнао је како је „питање” прошло у његовом Трећем добровољачком пуку. Већ пре тога је чуо да је „одступио” један његов земљак (Козомара) и један Херцеговац (Жунић) а сада је сазнао како је текло изјашњавање. Из јединице су углавном изашли Војвођани („Лале”) код којих су большевичке идеје наишле на највећи одјек, пре свега парола о надеоби велепоседничке земље јер су потицали из пренасељених села у Банату и Бачкој. Централно место у том сећању заузела је прича о изјашњавању коморције „Босанца” који је сам био међу „Лалама” које су изашле масовно из јединице. („Ја нећу изгупити док иће постоји српска команда!”) и инцидента који се при томе догадио. („Неки полете да га тучу. Овицири за пиштоље.”)

⁹ Управник на имању (прим. аутора).

Ту је читалац сазнао да су код митраљеза били „Босанци и Шлавонци и понеки Личанин” што указује на степен поузданости добровољаца из ових крајева за српску команду. Разговор са земљаком Радетом Ерцегом потврдио је то сазнања да су Војвођани напуштали добровољачке формације прихватајући бољшевичке идеје. („Четврта чета била је највећа и имала преко је преком три стотине људи. Ниједан остао није. Сви су иступили.”) Четврта чета у „баталијуну” била је војвођанска. Ова чињеница говори о масовном присуству Војвођана међу српским добровољцима у периоду 1914-1917. године где су ушли вођени снажном српском националном свешћу, а из њих знатним делом изашли после борби у Добруци у јесен 1916. године, сазнања да је Румунији обећан цео Банат и прихватања привлачних социјалних, бољшевичких идеја. Ипак, поједине реченице у сећањима аутора текста одсликавале су и унутрашња колебања која су постојала код српских добровољаца и то оних који су остали у добровољачким јединицама („Ко би од нас одступио то је велико питање.”). Разговор са „земљаком” Радетом Ерцегом у чијој чети остало само 13 људи после „питања” одсликавало је унутрашњу делему овог добровољца да ли да се повинује већинском расположењу у својој јединици или већинском расположењу међу својим „земљацима” јер очигледно да свака донешена одлука о останку или изласку из добровољачких јединица није била лична већ колективна, војно-формацијска, али најчешће завичајна. („И да не будем чеко на те и ја би отишо, а рачунам нисам док тебе не видим шта си ти ријешо.”)

Основно језгро текста сећања И. Шуњке за поменути период (март-мај 1917. године) односило се на његов живот и рад на велепоседу у близини Јелисаветграда. То сећање садржавало је личну, интимну историју, али рефлектовало је и неке слојеве друштвене, економске историје, повести менталитета и промена које су се дешавале у једва писменим сељацима из Босне у епохи брзих и наглих историјских збивања, рата, револуције, промене државе и војске чином добровољства, њихове борбе за биолошки опстанак у условима рата у непознатом и далеком свету. Вест о револуцији у Петровграду марта 1917. године затекла је тројицу српских добровољаца у Одеси у дубоко личном чину: фотографисању за успомену („ако ко од нас три остане жив да има успомену”) и ауторској реминесценцији на судбину те фотографије која читава историјску судбину српских добровољаца *Великој раиша* у 20. веку као колективитета. Све време у сећањима И. Шуњке приказивао се живот и философија војника, у великој мери специфичног аустроугарског ратног заробљеника-добровољца српске војске. Аутор текста описивао је „вријеме што пролази”, обуку, војску која се приликом одмора коцка, лежи, забавља се бацањем камена, међусобно тргује (епизода куповине сата од добро-

вољца-Банађанина у возу), затим одлазак 27 добровољаца на пољопривредне радове. („Војник ради само оно што мора... О нама и нашем раду нико није водио рачуна... Ја се извалим пот кола па лези док не залади...”) У борби за опстанак у условима рата војнику најбитнији су били смештај и храна, као минимум који гарантује биолошки опстанак. („Видимо ће ћемо спавати, неће бити ружно... Дали нам за вечеру сланине и чаја... На подне кување, некад пасуљ и тако разно. Ујутру сланина и чај, увече по литре млијека... За вруштук каво мајстору сланине и леба, више пута и сира...”) Блискост са становништвом на имању на којем су радили оставила је трага у сећању аутора текста. („Они наши већ се сродили са онима мушким, неки и са женским.”) Сећање је у себи садржавало такође утиске са имања, јасне слике „пустаре” на којој раде, радионица на имању, кухиње, утиске о управнику имања, снажан утисак босанског сељака о „вијакеру” и коњима. („Два бијелца дигли главе, нити се виде кола, нит кочијаш.”). Потом у сећању су код аутора текста остали су и звуци са имања на којем је радио који су, опет, повезани са храном. („Кад је до ручак магазионер звони, чује се до пола села.”) У записима И. Шуњке о животу на имању и раду добровољаца српске војске на њему провлачила су се и стања кроз која су пролазили добровољци који су својим чином добровољства у времену брзих и наглих историјских промена сами променили и војску, и државу и статус (војници једне државе-заробљеници-војници друге државе на територији треће државе). („Били смо кад смо били мало Срби, па онда Аустријанци, сад ево моремо бити Руси.”). Такође, из сећања приметно је да су у ондашњим војскама за болничаре, који су требали извлачити рањенике са бојишта бирани најснажнији и најкрупнији војници. („Кажем неком Јовану Митровићу, он је бијо четни болничар, бијо је од Бијељине, чојем виши од мене, а јачи за два мене.”)

Језик сећања И. Шуњке је дијалект Србина Западне Босне, ливањског краја, (нувине, вагуни, катулик, баталијун, изађешмо, врковни, кувина, ћели, ће, зоп, јере, каво, итд.). Ипак, услед дугог живота у Бачкој (1922 – време досељавања, 1958 – почетак записивања сећања) у сећањима су се појављивали и појмови из средине у коју се аутор текста доселио („деран, пустара”), као и правилно написане речи услед школовања већ друге генерације укућана у образовном систему Краљевине Југославије и социјалистичке Југославије што је свакако утицало на аутора текста. Зато су се у тексту понегде јављале језичке недоследности: нувине – новине, зоп – зоб, комендија – комедија. Такође, када је аутор сећања цитирао разговоре са Русима користио је језик који је мешавина дијалектског српског и руског језика. („Знајете ће старши што работаје у парку. Гђе ви толико вријеме, нада работати!”) Неке од реченица, међутим, правилно су исказане у сећању на руском језику („Што вам нада? – Шта вам треба?”).

3.

Сећање српског добровољца из Босне Илије Шуњке на период март-мај 1917. године у Русији написано на 33 стране његових сећања садржи у себи доминатну димензију личног сећања на поменуте прошле догађаје и рефлексију општих догађаја који су мењали животе и судбине људи, држава, и целе светске цивилизације 20. века (Фебруарска револуција, бољшевичка идеологија) на њега лично и његово окружење, а то су српске добровољачке јединице стациониране у околини Одесе. Бољшевичке идеје непосредно су потресле српске добровољачке формације у Русији, дубоко узнемириле српског војника-добровољца и онако дубоко узнемиреног чином промене државе и војске у непознатој земљи, изазвале колебања и сумње, међусобне сукобе, трајни разилазак људи који су се неко време борили под истом заставом и за исту идеју. Сећања Илије Шуњке, написана, после више од четири деценије од тих догађаја, у својој унутрашњој структури носе у себи одраз свих тих дубоких историјских кретања, појава, процеса и догађаја на тзв. *малој човека*, у овом случају добровољца српске војске. Ипак, са утисцима у сећању о револуционарним збивањима опстала су код аутора текста као доминантна дубоко лична сећања која не рефлектују крупне историјске догађаје и процесе. Опис прве ноћи проведене на имању на којем је радио априла 1917. године најречитије је говорио о човеку у бурном историјском времену који је и даље живео свој живот и имао свој доживљај стварности без обзира на догађаје који су мењали свет и који су се догађали око њега, па и у његовим сећањима на те догађаје четири деценије касније.

„Поњели смо шаторска крила и баџи по слами и спавај без бриге. Галами се, говори се, шу ноћ слабо је било спавање. Мало сам заспао кад викнуше: свануло. Април мјесеци, ноћ окрачала, устај на чесму, умивај се.”

* * *

Св. 5. сџр. 61 – 94

„Ту зиму проведошмо у Вознесенском. Једно јушро, а што је бијо четврћи марш по сџаром календару, како смо се и ми и Руси служили, ништо нисам никаш заборавио долази мени Гашан Кашић и неки Јово Прџа из Тичева родом, а Кашић је из Казанаца из Доњег Левањског поља. И шако се ја с Јовом џишам, јер је он оџишо за ордонаца у штаб џука и што сам ја ја једва оћеро а послије му било драго. И кажу: ми дошли код шебе да се ићемо нас џри сликашћи заједно, ако који од нас џри ошћане жив да има усџомену. Ја кажем: слажем се. И ја се сџреми. Прџа је бијо млад, не знам је ли се бријо,

али није шћо је бијо млаћ већ бијо је ко женско. А ја и Гашан ћемо се обријати у траду. Није шћо нами далеко, у ценћар трада, може бићи да није било ни шћри сћошћине мећара.

Ми проћошћо исћод ћодвожњака, видимо лећи један деран. „Ево шћелећрам, збачен ћосудар.¹⁰ „Ми зћрабишћо ћо један и велимо: Шћа је сачћ?“ И видим цар збачен и да је оћказо у корисћи браћиа Михајила. Трећи дан шћелећрам и нувине ћишу, „Руска ријеч“: Михајило одушћо. Неће да се ћрими ћресћола. Видимо ћо траћу само се чиијају шћелећрами, ми у берберницу и шћако се ћрича и чиија, све мирно, свак ради свој ћосо. Из бербернице ићемо у сликару и шћај дан наше сликање за усћомену. И шћо јушћро добишћо вијесћи за усћомену да наш Николај није више цар. После мало ћричамо да је у Петћровћтраду било мало ћужве, али нишћиа, кад ћа војска збацила ко ће ћа бранишћи. И шћако се ми сликашћо и баиш ћу сам слику чува каво за усћомену и ће смо се шћај дан сликали и кући сам је донијо и ћренијо у Бачку и да у Заћреб да се у Великом Србобрану мећне у рам и сћакло, а како су Маћари шћ ћом ћосћућили шћо не знам чећресећи ћрве.

Саг ми у Вознесенску чиијамо новине, слушамо од Руса шћо се догађа у Петћровћтраду и ко ће добишћи власћи ћо траду, дижу се разне засћаве. Проће ћећш-шесћи дана док ћишу новине да је Керенски осново владу. Каво социјалисћи да су ћреузели власћи у руке, а некоћа ћенерала Корнилова за врковноћ комаданћиа војске и морнарице. Али да се у војски укида смрћна казна и да војник чим проће ћећш сачћи увече нема ћрава да ћоздрави никоћа само дежурноћ овицира кад види да је оћасан. И на ваћунима све су класе биле укинуше, слободно сједај са ћенералом у ћрву класу. Само ми је шћо осћало у сјећању да ћенерал Корнилов реко да војска не море ћосћојачћи ако не ћосћој смирћна казна. Од ћриликe шћако је и било.

Вријеме пролази. Живи се лијећо. Кад је вријеме лијећо ми изаћмо ћрије ћодне мало на вјезбу и мало се проићрамо и на ручак, и у своје собе. Карћиши за карћиe, ми који се не коцкамо на ћаре ми лежимо, неки кибицују и шћако вријеме пролази. Марћи проће, доће аћрил мјесец. Док кажу дошћо нарећење ћошћо је наша дивизија у резерви има неколико мјесеци да сада мало ћомоћну у ћољоћривреди. И боћами наш баћалијун одредише у Јелисавећтрад, како сад зову не знам. Да ћа зову Кировћрад.

Кад смо дошћи у Јелисавећтрад изаћешћо на сћаници. Већ је сћисак наћрављен. Из нас ће, ко из нашећ вода нас двадесећи и седам на једно имање. Било је далеко од трада седам километћар и морашћо ићи ћјешке. Која су доба дана била шћо сам заборавијо, јер је шћо било давно. Само знам да смо дошћи на ћусћару ћосле ћодне јер су нам дали за вечеру сланине и чаја и мало смо прошећали и видели шћале и како ћослом и ће ћемо сјаваћи. Док и радници ћочеше долазичћи с орања. Видимо ће ћемо сјаваћи, неће бићи

¹⁰ Государ (рус. владар).

ружно. Уйравник на шоме имању йрави Јеврејин али је узео руско име и йрезиме: Лазар Фјодорович, само сам заборабио како му је било јеврејско име и йрезиме. Сви су та руски радници звали јеврејским именовом. Видимо: они радници нешто вечераше и да се лијеже. Ми по оним йалачкама¹¹ настйрли сламе ко што смо на шо и навикли и йоњели смо шашорска крила и баџи по слами и сйавај без брије. Галами се, йовори се, шу ноћ слабо је било сйавање. Мало сам засйо док завикаше: свануло. Айрил мјесеџ, ноћ окрачала, усйај, на чесму умивај се. Добишмо за вруштук¹² йарче сланине и бијелу каву йа велимо биће добро. Кад се доручковало руски народ и мушки и женски свак зна свој йосо. Сам ми изађошмо йред бараку. Одброји двадесетй и йосла за радницима у йоље наредника и нас шестй на маџазин да йребацујемо зой. Ми се йријешмо на шаван. Реко је нареднику: ши сйарши¹³ не нага¹⁴ да рабoшаш а друји нага да рабoшажу за шебе. Ми се смијемо и кажемо: за враџа је свију нас рабoша, неко узо лoшашу, неки мешлу, сад нас седам на шавану не знамо шџа ћемо да радимо. Зоби има али мислим шџа је шо за нас. Ми неки йреврћемо зой, неки ода по шавану, док ево ши нашек уйравника. Ну рабoшашеш¹⁵ Ми кажемо: радимо. Види он да нас је мнойо, а йосле мало каже он: ко од вас јестй йлошник?¹⁶ Ја се замисли, сви ћуше, мислим радићу неки йосо мајсйориски. Нико неће да йледа. Ја кажем: ја сам йлошник. И они моји: јестй он је йлошник јер сви знају да сам радио мајсйориски йосо у Килији, на лађами. И ја њему кажем: ајде йокажи ми шџа будем радио! Он са мном найоље. Ми смо шо видили кад смо ишли у маџазин сложене два йомиле гасака и сйуџи су ударени шџако море биши да је било сйо мешара. Сад он мени каже да ја бирам мени коџа ја оћу. И шу је била вражија срећа. И он каже: не можеш сам радиши јере ше гаске немореш сам йреџлаваши. Ја йишам: йилка.¹⁷ Он каже све буге и ја ого на маџазин и кажем неком Јовану Мишровићу, он је био чейни болничар, био је од Бијељине чојек виши од мене а јачи је за два мене, али што би рекли наши сйари она йрава добра душа. Кажем: Јоване забирај¹⁸ своје сйвари, йоћеш са мном и бугеш йлошник. Он се насмија и баџи лoшашу и узе шињел и за мном. Кажем њему шџа ћемо радиши. Није да се хвалим са собом шо је срамошџа за йравој чојека кад сам био ше луге среће. Он каже: нека си и ја ћу с шобом йа да ћу на йлави одаши, мени је йраво. Ми смо ошли џијели саш по дворишшу док је Јеврејин дошо да нам шйошоћ од алашџа даде, с шoша иде од кувине. Рече Јован: ја кажем

¹¹ Палатка (рус. шатор).

¹² Вруштук – фруштук – доручак.

¹³ Старший (рус. старији; у овом значењу по старешинству).

¹⁴ Нада (рус. Треба).

¹⁵ Ну работатете? (рус. Радите?).

¹⁶ Плотник (рус. тесар).

¹⁷ Пила (рус. тестера).

¹⁸ Забираџь (рус. узимати).

баш бриџа дошо не дошо кад се њему не ради а што би се нами радило а нарочиџо војска, војник ради само што мора. Ја му кажем: а иџе ви џолико вријеме, нага рабоџаџи. Он каже: ниџево.¹⁹ Оџвори маџазин. Мислим ја џу има алаџа каква оџеш, видим јеврејска џосла, наџе неку џесџеру џа сад да је наоџириџи била би добра. Ја кажем: ова не реже док се не наоџири. Он каже: џурџије џеџи.²⁰ Ја кажем: ја са овијем не моџу радиџи. Он се замисли и каже: иџи код оног џлоџника што ради џамо код врџаџи машина. Јован узе сикиру и један чекиџ и клијешџа. Ја узе џесџеру и код маџџора џоџ шуџу. Видим џамо две врџаџе машине. Видим сџари чојек џамо неџто ради. Ја му кажем: здравџвуџе! И он иџто мени. Ја држим џесџеру у руци. Он џоџлега и рече: но што вам нага? Ја му кажем да ли има џурџију да наоџирим џесџеру. Он види што ја држим у руци и ако није разумиџо што ја је џесџера он рече: буде за џилку и џружи ми џурџију. А ја оге, код свок Јована сјеџи и оџириџи и разџоварам. Док сам наоџириџо веџ дванаесџи сџи. Они са маџазина саџоше и кажу: оџеџе ли ви маџџори иџи да џра-жимо ручак и смију се нашем маџџорилуку. А ја каже: а што се ви руџаџе са нашим маџџорилуком и јесџе ли ви зои џреврнули? Они кажу: нисмо што џа ћемо радиџи џосли џогне и ујуџру. И џако с џом комедиџом одоџмо. Али сад ће биџи џрава коменџија. Ми доџоџмо џред кувину. Они кувари и куварице сџремају ручак у џоџе радниџима, сџоје неке карлице у колима и бураџи сџоје џред џобожњом кувином. Из оне бураџи лије вас у оне карлице. Ми кажемо: куме се џо носи? Они кажу: радниџима ручак у џоџе. Ми само џледамо и чуџимо се да ли ће џо они бједни радниџи јесџи а од сунца до сунца на ноџама. Неки наши џоворе: џа сџо џуџа је било боџе што су Јевреји у Одеси од нас џонили за свиџе и сви кажемо да је оно било боџе јер су Чивуџи у Одеси доџјели своју бураџи, ми смо џамо баџали све што нам је оџајало иза јела. Кад смо џо видили и ако смо џа волили више неџо сами себе онда није оџто ни Цар Никола, ни џенерали, ни Керенски, ни џеџова социјалиџтиџка влада и ми одемо у нашу бараку. Нећемо џоџа ручка. Доџа маџазинер и каже: аџе џримиџи џеб и сланине и чаја и обједуџе. Ајде мора се. Тако смо и ураџили и они што су радили у џоџу нису ћели ниџта само узели сува џеба и џричају увече кад су доџли да нису моџли џледаџи што она јадна сирџиња једе и чиме се рани. Кажу: уземо џо џарче џеба џа бјеџи џод кола. Ујуџру кад је свануло Жидов долази код нас и моли да се не бунимо и да не бунимо радниџе да ће за нас биџи све боџе, на џогне биџи куваџе, некад џасуџи и џако разнџо. Ујуџри сланина и чај, увече џо џиџре млиџека и џако се слоџимо и наџавимо рад.

Ја и мој Јован за два дана оне гаске џреџиламо. Е, сад нам ексера џреба. Сџаре иџравџаџи. Три смо дана иџравџали сџаре ексере. Мислимо:

¹⁹ Ничево (рус. ништа).

²⁰ Нет (рус. не; овде у значењу: нема).

кад ове сџаре пошрошимо куџиће нове и биће шју за нас још посла. Тако смо петш-шестш дана шо радили и џрибијали. Несџа срећом сџари ексера. Ја кажем: тазда шџа будемо сага работашџи, несџало џвоздићка. Он каже: Иљуша забери ваше сџвари и ви ћеште у село код дворца. Тамо ћеште исто поџрављашџи оџраду. Тако ми сџремимо, узмео наша шашорна крила и шињеле и оно алашџа и у село. Тако је било. Три километшра од џусџаре до села, а није било шолико. Село се звало Чрноковка, шо нећу заборавишџи да живим хиљаду џодина. Има да се јавимо шеву џарка. Доћошмо шџако у два сашџа после џодне. Доћемо у дворишџе. Видимо свијетш ради по џарку. Доћешмо џред једну кућу, изаће једна женска. Ја каже: здравшџвујџе²¹ баришџа.²² Она се насмије и каже: шџа желајџе? Ја кажи: знајеште ће сџарши шџо работашџе у џарку. Она каже: сад је бијо овде и ошџишо је код радника. Ићишџе шџамо џа ћеште џа наћи. Ја кажем Јовану: сједи и код шџе козјајке²³, а ја ићем да џа џражим ће ћемо да радимо. Има мало сџрмо. Видим свијетш ради нешџо, чеџрка нако, нешџо сије. Доћо џрвој џруџици и шџако здраво. Здраво. Пишџам: ће ваш сџарши? Они кажу: посмошри онај је шџо има баљшају²⁴ браду, оно је наш сџарши. Зовну џа једна женска и он доће и мени: здравшџвујеште. Ја кажем: здравшџвујеште. И каже: шџо вам нага. Ја кажем да смо послашџи са џусџаре да радимо овће код вас и да поџрављамо оџраду око џарка. Он се насмијо и каже: поћмо. И шџамо ме доведе до улице има десетшак метшара џорушена оџрада и каже: шју радитш. Ту је нами било лијеџо, у самој кући имасмо креветше за сџавање. И у шој кући ће је кувина и шџа женска шџо смо је најџрву шју нашли била је куварица. За врушџук сџално смо имали каво мајсџори љеба и сланине а више џушџа и сира, чај, моџо си сам и шо на кувини или с млијеком или само млијека по једну шољу, џошово пола литшре. Ручак сџално добар, исто вечера, сџално је за нас било. Ујушџру џочимљемо радитш као они радници. Кад је врејеме за доручак маџазионер звони, чује се до по села. Прво јушџро кад смо џочели радитш видимо џомоли се вијакер од вароши. Два бијелца диџли џлаве, ниш се виде кола, ниш кочијаш. Кад су дошли сџоред нас сџали су и мало поџледали у наш рад. Нишџа није реко док наиће ноћни чувар. Он с нами се одма уџозно. Пишџам ја: Иван ко шо доће. Он каже: шо је уџравник и тазда овоџа имања. Али док смо ми шју радили шџешко би џрошла шџри дана да он не долази. Већ је и џеџа иншџресовао наш рад и он се већ с нами уџозна. Једно јушџро баш он сџиже а маџазионер звони и ја ићем. Осџаде вијакер џред маџазин. Он уџледа мене. Већ зна моје име и каже: шџо шџи Иљуша сага шју смошришџе?²⁵ Ја кажем: маџазионер звони џа морам доћи

²¹ Здравствуй (рус. здраво).

²² Барин (рус. спахија, властелин, барицна-спахијиница).

²³ Хозянин (рус. домаћин, хозяйка-домаћица).

²⁴ Большая (рус. велика).

²⁵ Смотрить (рус. гледати).

за љебац а он мени а што теби нага маџазионер ти кад оћеш и кад је шреби грао теби мора биши маџазионер. Ја се само чудим. Па од куда је овај прије сјеко у мене повјерење. Али мени је са Јованом било згодно. Није му се дало никако руски говорити па би он мени реко: „ти само ш њима шта шреба ја ћу радити и за ме и за те”. Али о нама и нашем раду нико није водио рачуна или радили или не радили. То је била лична наша воља. Престанемо у четвори саша, причај са чуварем. Он дође прије времена само да с нами разговара. Исто управник парка. Он каже: ви Срби. Ми ја мало завркавамо и кажемо: били смо кад смо били мало Срби, па онда Аустријанци, сад ево моремо биши Руси. Он се смије и каже: ви мислите да сам ја Рус. Ја нећу. Ја сам прави Чек, а прешо саму Русију има 22 године. И тако би вријеме провели и шу смо ја и мој Јово Мишовић провели три недеље.

Е, оно што су Хрвати направили још у јесен, неки су оишли, неки још остали. Генерал Живковић врашио се и представио шта се одиграло у другој дивизији. Дође наређење да се оснује комисија један виши официр и један нижи, један подофицир и један редов. На нашој бригади били су виши пуковник Милош Цвијетић командант другој баталијуну четвртик пука. Зато ми је познат био јер је био у нашем баталијуну море биши једно два месеца, а други је био командир наше четврте кадетан чувени Пајо Добријевић, подофицир и редов нису ми били познати и да се сваки поново шта жели ли остати даље у српској војсци или не жели. Ако не жели да иде, пространа је велика Русија, нико му ништа рећи не смије. Тако дође наређење да се наша четврта скупи сва на једно јесто и нама јавише да наустимо дворац и да идемо код своји на пушари. Ми се лијепо поздрависмо с онима са којим смо водили шалу и разговоре и провели три недеље лијепо животи.

Дођмо на пушару и видимо они наши већ се сродили са онима мушким, неки и са женским, и не ледају један на другога. Неће ники ни да дођу код нас да се пишају. Ми се смијемо и мало их дирамо и кажемо како те се тако прије одродили од нас. Кажем моме старом другу нареднику Милану Бећезу: Бојати Милане како преживи и шта си радио ово неколико дана? Знам да ниси одо за лутом, ни за грљачом. Он се смије и каже: подај, некад ми додај. Ја се извалим пош кола па лези док не залади. Он вели: како те ви прошли? Тамо ми кажемо: то се лако не заборавља како смо ми ови дана тамо преживели.

Ујутру морали смо се сви скупити на једно мјесто што је близу Јелисаветрада. Искупи смо се ми, које су доба дана била то сам заборавио. Долази комисија. Ми се лијепо пошројимо. Кадетан дође прега нас, шта се с нами јере се нисмо видели има три месеца. Он је оишо у Одесу на одмор прије нешто ми на рати. Приђе мени и каже: е мој Шуња твој Козомара оишо. Пишамо је ли још који од наших изшито. Није само Козомара, и Жунић. Велимо: добро је: један Босанац и један Херцеговац. Сада кад се он с нами мало пошрича настави подпуковник: и онда да вам о свему говорим

кад ви знаше ш чећа се што догодило. Само је краљевска влада решила на Крву и донјела одлуку да се сваки поново уићи да ли жели остати у српској војсци или не жели. Који не жели остати даље нека слободно ишуйи, никому ништа рећи не смије. Нека иде, нек му је срећа, велика је Русија. Сви се ми смијемо, а ко би од нас ишуйио што је велико иишање. Али има и шу неки ђаво. Зими из Друге дивизије дошла на попуњење у нашу чету 22 Хрвати. Док пошћуковник што изговори одма њи 20 ишуйи. Два осташе. Оба су била кайлара и што су били људи мало просвјетенији. Један бијо каменорезац и причо ми је да је он бијо у Србији и да је радијо каво каменорезац и да му се свиђало живићи у Србији више нећо у Хрвацкој. Било му је име Млађен, презиме сам заборавијо.

Баш и што ћу рећи о њему. Кад смо били у Володи ићемо он и ја крај вајуна док не шреви један кайешан и погледа у нас, и приће к нама и уваћи нећа за руку. Учини му: Здраво Млађене! Он њему: здраво, друже кайешане. И они мало поразговараше и поздравиле се и расшадоле. Он мени поче причати: Видо мој Илија боћ зна кад смо се ја и шай чојек видили. Заједно смо ишли у школу и били школски другови. И он сада кайешан а ја регов. А ја њему кажем: Мој Млађо, ти си учијо занат а он учијо да буде овицир. И он рече: шако је. Сад сам о Младену доста причо.

Морам пријећи на оне што су ишуйили. Кад они изађоше из стпроја и сшадоле пред чету кайешан се промени и пријебледе и сшадоле ји молићи и говорити. Они нико ништа, само ћуше. Њему је зашто било жа и криво што је он бијо пореклом Хрват. Ошак му је бијо кашулик а мајка била Сркиња и бијо је Личанин родом из Госића. И био је велики србовил, али му је жа било што Хрвати неће у добровољце, у српску армију. Ми одошмо на своја мјеста. Они се поздравиле и свак на своју страну.

Нисмо били још три-четири дана на нашој имању. Ја сам радијо са оним мајстором што поправља вршаће машине док дође наређење да ићмо на своје старо мјесто у Вознесенско. Доћемо у Јелисавети на станицу кад видимо сав се наш баталијун ишуйио. У три сата вос крену и за право не знам у које смо доба дошли, кад смо ишували. У возу неки Банаћанин прогаје сати и шражи иети рубаља, а боћами рачунам велики је иети рубаља а видим сати старински, доста велик, кућија сребрена. Видимо ради и рачунам узеху ја, море бићи да ће ми ваљати које је шако и било. Доћешмо оиети у наше Вознесенско, али наши је десетак остало и држали су стражу код штаба љука и оиети десет два нисмо нашли. Оно што ми је реко кайешан да је мој Козомара ишуйио. Причају нам они што су били у Вознесенском шта се радило када је било иишање. Срећа је била ја нисмо били код штаба дивизије и код љука.

Све су Лале биле коморције само код дивизијунске коморе бијо један Босанац и они ја штално иишали да ће и он ш њима ишуйићи или ће остати даље. Он сиромаштално је говоријо да ће и он ш њима ишуйићи и куда ви

шуда и ја. Кад је сџало биџи љиџање и џо љо љрозивнику они сваки излази на сџрану џако да нам љричају. Кад је сирома Босанац дошо на ред и кад ља је онај уџиџо да ли ће исџуџиџи или ће осџаџи и даље у срџској војсци он само се љродије и викну: ја нећу изџуџиџи док иће љосџоји срџска команда! А Лале да му јебу љеџињу босанску џиџа си љоворијо сџално куда ми да ћеш и џи. Неки љолетше да ља џучу. Овиџири за љиџиџоље. И још су љочели изво-
диџи неке комендије само је џо била срећа ља није ниједан љук није бијо у сасџаву, а код миџраљеза највише су били Босанџи и Шлавонџи и љонеки Личанин. Ти су били најбрезобразни. Дошо код мене Раде Ерџет. Пиџам ља: како је било код вас? И љиџам за неке који су ми били љознаџи из зборни љункџова ће смо се сабирали. Он се насмија и каже: немаш заџиџо љиџаџи. Било нас је деведесџи и џири, само нам осџало џринаесџи. И да не бугем чеко на џе и ја би оџишо а рачунам нисам док џебе не видим и не видим џиџа си џи ријешо. Саг види да код вас нема измјене и да је код вас све љо сџаром. Нам је најџеже. Нас џринајсџи и онолики коњи, сваки има љо џри-чеџири коња. Поџраше нас. Ја кажем: сџриџе се, мораџе добиџи љомоћ. Е ко џиџо сам и љрије сџомињо и љоворијо наша чеџврџа чеџа била је највећа и имала је љреко џрисџоџине људи. Ниједан осџо није. Сви су исџуџили.

Прошло је неколико дана. Ми се искуџили на улиџи и има нас из наше чеџе, из љрве и џреће. Баџање камена, већ крај маја мјесеџа. Ниџиџа се не раџи. На вјежбу се не иће и мораш некако дан да љроводиш. Док неки рекоше: ено наредника чеџврџе бивше наше чеџе. Сага иће са раџа са својом љарџиџом и има џ њим десесџак. И љроћоше крај нас, некако објесили љлаве, чине се невјешџи и љраво љред џиџаџ љука. И ми љледамо. Ућоше у авлију, док љочеше излазиџи. Видимо излазе без љушака. Док неки рекоше: ено Лале нису ћеље љримџи љушке...”.